

DOI: 10.52363/2414-5866-2023-2-54

УДК 351.327.7:355

Єсіков В.В. здобувач НУЦЗУ, м. Харків

ORCID: 0009-0007-1199-1531

Esikov V. researcher National University of Civil Defence of Ukraine

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ЯК ПРІОРИТЕТНИЙ НАПРЯМ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ

ENSURING NATIONAL SECURITY AS A PRIORITY AREA FOR THE DEVELOPMENT OF THE STATE

Діюча нормативно-правова база з питань забезпечення національної безпеки дозволяє не лише побачити недоліки регулювання в цій сфері, але і визначити шляхи її подальшого вдосконалення. Відсутність понятійної чіткості неминуче спричинила появу найрізноманітніших трактувань відносно юридичної природи і суті не лише державної і національної безпеки, але і інших термінів, тісно з ними пов'язаних. Поза сумнівом, держава повинна своєчасно реагувати на події, що відбуваються на світовій арені, і бути здатним захистити інтереси свого населення. Ключове завдання державних інститутів зводиться до захисту цілісності державно-правового простору, який здатний забезпечити реалізацію життєво важливих потреб як усього суспільства, так і кожної особи окремо. В дослідженні є аналіз розвитку наукових і законодавчих підходів до понять державної і національної безпеки; визначення місця забезпечення національної безпеки на сучасному етапі розвитку суспільства.

Методологічну основу дослідження склали загальнонаукові методи, такі як аналіз, синтез, історико-правовий, формально-логічний, порівняно-правовий.

В результаті проведеного дослідження визначені пріоритетні напрями розвитку держави. Зроблений висновок про те, що нині назріла необхідність розробки нового механізму розмежування повноважень між органами державної влади в країні, забезпечення прав і свобод людини і громадянина, а також створення сприятливого соціально економічного середовища життєдіяльності суспільства і держави.

Ключові слова: державна безпека, національна безпека, національні інтереси, національні пріоритети, соціально-економічний розвиток, стратегія національної безпеки.

The current regulatory framework in the on national security issues allows us to see not only the shortcomings of regulation in this area, but also to identify ways to further improve it. The lack of conceptual clarity inevitably led to the emergence of a wide variety of interpretations regarding the legal nature and essence of not only state and national security, but also others closely related to them. Undoubtedly, the state must respond in a timely manner to events taking place on the world stage and be able to protect the interests of its population. National security can be really ensured only in a state governed by the rule of law, therefore, the key task of state institutions is to protect the integrity of the state and legal space, which is capable of ensuring the realization of vital needs of both the whole society and each individual individually. The purpose of the research is to analyze the development of scientific and legislative approaches to the concepts of state and national security; to determine the place of ensuring national security at the current stage of development of society.

The methodological basis of the research was made up of general scientific and private scientific methods, such as analysis, synthesis, historical - legal, formal - logical, comparative - legal. As a result of the conducted research, the priority directions of the development of the state have been identified. Conclusions. The article concludes that there is currently a need to develop a new mechanism for the division of powers between public authorities in the country ensuring human and civil rights and freedoms, as well as creating a favorable socio - economic environment for society and the state.

Keywords: state security, national security, national interests, national priorities, socio - economic development, national security strategy.

Постановка проблеми. Вже не перший рік дослідження проблем безпеки є центральною темою не лише в юриспруденції, але і серед учених-філософів, психологів. Ця обставина обумовлює міждисциплінарний підхід в подібних наукових працях.

Підвищений запит на вивчення проблем безпеки можна пояснити багатогранною суттю цього явища, яке спочатку виникло і згодом отримало свій розвиток як різномірний політико-соціальний феномен. Безумовно, ситуація посилюється тим, що терміни «державна безпека», «забезпечення безпеки» не знайшли свого законодавчого закріплення.

Відсутність понятійної чіткості неминуче спричинила появу найрізноманітніших трактувань відносно юридичної природи і суті не лише вказаних термінів, але і інших, тісно з ними пов'язаних. Для підтвердження сказаного звернемося до того, що заслуговує на увагу відносно того, що з початку 80-х рр. минулого століття словосполучення «державна безпека» практично пішло з юридичних словників і галузевих довідників. Також багато дослідників у своїх працях вказували на незадовільний рівень теоретичного опрацювання цього терміну.

Прагнення ігнорувати і відмовитися від використання терміну «державна безпека» у момент його зародження пояснюється активним пошуком альтернативного поняття. Українські вчені вказували на можливість того, що позначена ситуація може бути обумовлена активною полемікою навколо становлення України в якості правової держави. В зв'язку з цим не зайве буде помітити, що українська наукова школа, безумовно, грала не останню роль в оформленні загальнонаукової складової терміну «держбезпека». Не дивно, що в той проміжок часу практичне значення державної безпеки в основному зводилося до діяльності органів, що забезпечують безпеку. Так, подібне словосполучення вживалося в найменуваннях ряду спецслужб, та безпеки та оборони.

Проте українська нормативно-правова база чітко не регламентувала аналізовану термінологію. Незважаючи на стан справ, що склався, державній безпеці відводилася особлива роль серед інших форм безпеки [3]. В той же час було б помилковим робити висновок про те, що в період розвитку української держави, законодавчі органи влади ускладнювалися у визначенні поняття «держбезпека» і не мали чіткої позиції з цього питання. Це також навряд чи можна вважати грубим законодавчим упущенням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій Загальні та окремі проблеми національної безпеки знайшли відображення в наукових працях таких вчених, як [1,2, 3, 4, 6].

У процесі роботи було проаналізовано Стратегію національної безпеки України, а також Конституцію України [5, 7].

Метою дослідження є проаналізувати аспекти забезпечення національної безпеки як пріоритетного напрямку розвитку держави.

Виклад основного матеріалу. Ситуацію відсутності нормативно-правової регламентації терміну «державна безпека» можливо пояснити лише тим, що українське законодавство не було цілком підготовлене до введення в законодавчий оборот досліджуваної категорії. У той період часу в принципі була відсутня яка-небудь нормативна регламентація не

лише змісту, але і засадничих принципів здійснення державної політики у сфері забезпечення безпеки. В той же час держава, як всяка складно організована система, завжди прагне до самозбереження і захищеності, незалежно від історичних умов.

Існування держави нерозривно пов'язане із забезпеченням національної безпеки. Її досягнення пов'язане з рядом обмежень функціонування соціальною, економічною і інших систем держави і зовнішнім оточенням. У теорії безпеки важливу роль грає понятійний апарат. До основних термінів теорії безпеки слід віднести і таке поняття, як небезпека. Під небезпекою розумітимемо можливі або реальні явища, події, процеси, властивості предметів, здатні завдати шкоди людині, соціальній групі, народу, суспільству, державі, людському співтовариству і Землі. Можливе нанесення збитку їх благополуччю, руйнування матеріальних, духовних або природних цінностей і закриття шляху до розвитку. «Безпека» як система включає соціально-економічні, політичні, культурні, екологічні і інші аспекти життєдіяльності людини, що припускає дослідження економічних, соціальних, екологічних, технологічних і інших стосунків в суспільстві [1]. Ми вважаємо, що змістом безпеки є здатність ефективного функціонування усіх структур суспільства. Безпека як категорія припускає міждисциплінарний підхід і повинна розглядатися в загальній системі національної безпеки.

У 90-х рр. ХХ ст., в науковий оборот активно став вводитися термін «національна безпека» разом з державною. Саме у вказаний період часу він отримав широке вживання не лише в доктринальних дослідженнях, але і в політиці і засобах масової інформації. Словосполучення «національна безпека» прийшло до нас із законодавства зарубіжних країн.

В той же час досліджуване поняття уперше було введено в 1904 р. президентом США Теодором Рузвельтом і приблизно до середини ХХ ст. в основному вживалося в контексті оборони держави[1].

Останнім часом спостерігається зростання числа зарубіжних досліджень в області безпеки. Зокрема, можна виділити роботу члена бельгійського Королівського інституту міжнародних справ і Європейського Військового Комітета Дж. Колемана під назвою «A European Global Security Strategy : Offering SevenLeague Boots to Become a Global Actor». Автор запропонував ряд заходів, на які необхідно орієнтуватися в майбутньому в цілях забезпечення безпеки для країн Євросоюзу. В українській правовій доктрині також підтверджується, що національна безпека спочатку сформувалася і отримала свій подальший розвиток передусім як категорія, потенційно пов'язана з проблемами

підтримки військової безпеки держави. І тільки після певного проміжку часу зусиллями зарубіжних і вітчизняних дослідників категоріальний склад національної безпеки значно розширився і отримав міждисциплінарний характер. Окрім іншого сюди також увійшли питання «захисту національних цінностей і інтересів в конкретних внутрішніх і зовнішніх умовах» [3].

Поява у вітчизняній правовій доктрині терміну «національна безпека» за відсутності його законодавчої фіксації супроводжувалося численними і суперечливими науковими дискусіями. Так, спочатку ставилося питання не просто про визначення кожного з понять, а про їх співвідношення. У профільних наукових розробках з цієї тематики не раз зверталася увага на той факт, що словосполучення «національна безпека» з'явилося в результаті неточного перекладу іноземного слова «national» в контексті категорії «national security», де «national» використовується для позначення держави і його народу, а не нації (чи конкретної національності)[6].

У зв'язку з цим не дивно, що найбільш поширена точка зору на співвідношення досліджуваних понять - це постановка знаку рівності між ними. В той же час деякі вчені справедливо помічають, що ключова проблема бачиться не лише в дефініції цих термінів, а в тому змістовному наповненні, яке в них вкладається. Вважаємо, що в цілях з'ясування змісту поняття «Національна безпека» в першу чергу варто розібрати термін «нація». На цю тему в наукових колах розгорнулася активна полеміка. Не вдаючись до детального аналізу деяких авторських позицій, відмітимо, що серед інших явно виділяється дефініція, за якою нація тут розглядається як стійка спільність мови, території, економічного життя і психічного складу, що «історично склалася, проявляється в спільності культури» [3]. Із цього приводу вченими надалі було вказано на те, що «подібне практично безальтернативне і жорстке трактування згодом стало міцною теоретичною базою для процесу «політизування» націй, обґрунтованості їх подальшого «одержавлення», і, зрештою - закономірності їх розділення на «державні» і «недержавні».

Також існує думка про те, що «ця жорстка схема дозволила потім підвести теоретичний фундамент під політизування націй, обґрунтувати їх одержавлення. В цьому розумінні дефініція цілком корелюється із сприйняттям нації не як етносу, а як держави, бо в комплексі усі ці ознаки можуть бути у одержавленого етносу, тобто нації-держави.

Переважає більшість зарубіжних досліджень в цій області розглядають національну безпеку з точки зору безпеки держави, яка так чи

інакше відштовхується від реалізації його засадничих потреб, що включають, зокрема, інтереси кожного індивіда, усього суспільства і, нарешті, держави в цілому. Слід також підтримати точку зору про те, що «соціальне призначення будь-якої держави... полягає у збереженні увіреного суспільства, збереженні його цілісності і врегулюванні його життя так, щоб воно могло розвиватися» [6].

В теорії конституційного права національна безпека розглядається як багаторівневе і поліаспектне явище, що охоплює комплекс заходів, здійснюваних з метою охорони конституційного ладу, територіальної цілісності і захищеності країни від деструктивної діяльності іноземних держав, а також захищеності від ворожої активності усередині самої держави. В зв'язку з цим важливо сказати про те, що Конституція [5] не містить у своєму тексті словосполучення «національна безпека».

Державна безпека країни забезпечується як за допомогою стабільної роботи усіх органів державної влади, так і за допомогою безперервного підвищення обороноздатності держави. У конституційних нормах містяться основи забезпечення державної безпеки, які далі конкретизуються і розвиваються в інших нормативно-правових актах стосовно окремих сфер життя [6].

Проблеми охорони конституційного ладу України, без всяких сумнівів, виходять на перше місце, оскільки забезпечення державної безпеки безпосередньо чинить рівний вплив як на особисту, так і громадську безпеку. У численних правових дослідженнях учені акцентують увагу на тому, що скорочення будь-якого з компонентів державної безпеки погрожуватиме нанесенням збитку або країні в цілому, або окремій особі зокрема. Негативні наслідки також спричинить будь-який «перекіс» у визначенні пріоритетів [2]. Звідси витікає, що констатувати належний рівень забезпечення держбезпеки, минувши гарантованість особистої і громадської безпеки, навряд чи представляються можливим.

Тріада «державна безпека - особиста безпека - громадська безпека», з одного боку, складає діалектичну єдність, однак, з іншого боку, кожна сучасна держава має право претендувати на свої «особливі потреби» в окремій сфері, задоволення яких нерідко може вступати в конфлікт з інтересами ряду соціальних груп і спільностей держави. Рівень забезпечення державної безпеки має пряму залежність від рівня соціально економічного розвитку країни. Економічні кризи і напруженість в суспільстві виступають дестабілізуючими чинниками, які негативно відбиваються на авторитеті існуючої в країні влади, а при гіршому варіанті

розвитку подій здатні у результаті привести до озброєного конфлікту. Для того, щоб мінімізувати протиріччя і конфлікти в суспільстві, органи державної влади повинні пильно стежити за розвитком в цих сферах життя [2].

На перший план нині виходять питання збереження населення, обороноздатності держави, захисту основ конституційного ладу і територіальної цілісності. А умови, в яких відбувається забезпечення національної безпеки, мають нерозривний зв'язок з процесами захисту і забезпечення збереження інтересів .

Висновки. Завершуючи проведене дослідження, вважаємо за можливе зробити наступні висновки. Говорячи про співвідношення понять «національна безпека» і «державна безпека», слід виходити з того, що об'єктом національної безпеки виступають сама держава і її інститути, включаючи економічну і політичну системи, усе суспільство і народності, що проживають на території країни, історико-культурні звичаї і традиції, віросповідання, мову і інше. Національна безпека спрямована на захист і збереження перерахованих цінностей, традицій гуманізму і патріотизму. Державна безпека є вужчим поняттям, виступає пріоритетною частиною національної безпеки і зводиться головним чином до політичного аспекту.

Зазнали змін підходи до формування системи державної безпеки, принципи діяльності найвищих органів державної влади, удосконалюється механізм розділення влади, що дозволяє стабілізувати внутрішню складову державної безпеки. Забезпечення державної безпеки як складовлі частини національної безпеки повинно супроводжуватися безперервним аналізом існуючої зараз ситуації, завчасним опрацюванням комплексу заходів з виявлення і нівеляції загроз безпеки.

Забезпечення національної безпеки ґрунтується на міцній і логічно побудованій правовій системі, ядром якої є Конституція України [4], Стратегія національної безпеки України [6], загальновизнані міжнародні принципи і норми. Нині назріла необхідність удосконалення механізму розмежування повноважень між органами державної влади в країні, забезпечення прав і свобод людини і громадянина, а також створення сприятливого соціально-економічного середовища життєдіяльності суспільства і держави.

Список використаних джерел:

1. Бабков Ю.П., Белай С.В., Бондаренко О.Г. Підходи до запровадження елементів національної системи стійкості у діяльність

органів державного і військового управління // Честь і закон. 2023. № 3 (86). С. 12–20.

2. Белай С.В. Державні механізми протидії кризовим явищам соціально-економічного характеру: теорія, методологія, практика : монографія. Харків: Національна акад. НГУ, 2015. 349 с.

3. Воропаєва Т.С. Національна безпека України: етнопсихологічні аспекти // Проблеми безпеки української нації на порозі XXI ст. 1998. С. 156–158.

4. Bretschneider, Mergel. Technology and Public Management Information Systems: Where we have been and where we are going // The state of public administration: issues, challenges, and opportunities. 1st ed. London:Routledge Taylor Francis Group, 2015. P. 187–203.

5. Конституція України. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

6. Порока С.Г. Правове забезпечення державної політики у сфері національної та цивільної безпеки України. URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/16867/1/Poroka.pdf>

7. Стратегія національної безпеки України «Безпека людини – безпека країни»: Указ Президента України від 14 вересня 2020 р. № 392/2020. Офіційний вісник України. 2020. № 75. Ст. 127. Ст. 2377. Код акта: 100870/2020.

References:

1. Babkov Yu. P., Bielai S. V., Bondarenko O. H. Pidkhody do zaprovadzhennia elementiv natsionalnoi systemy stiikosti u diialnist orhaniv derzhavnoho i viiskovoho upravlinnia [Approaches to the Introduction of Elements of the National Resilience System into the Activities of Public and Military Administration Bodies]. Chest i zakon. 2023. No. 3 (86). P. 12–20.

2. Bielai S. V. Derzhavni mekhanizmy protydii kryzovym yavyscham sotsialno-ekonomichnoho kharakteru: teoriia, metodolohiia, praktyka [State Mechanisms for Counteracting Socio-Economic Crisis Phenomena: Theory, Methodology, Practice]: monograph. Kharkiv: Natsionalna akad. NHU, 2015. 349 p.

3. Voropaieva T. S. Natsionalna bezpeka Ukrainy: etnopsykholohichni aspekty [National Security of Ukraine: Ethnopsychological Aspects]. Problemy bezpeky ukrainskoi natsii na porozi XXI st. 1998. P. 156–158.

4. Bretschneider S., Mergel I. Technology and Public Management Information Systems: Where We Have Been and Where We Are Going. The

State of Public Administration: Issues, Challenges, and Opportunities. 1st ed. London: Routledge Taylor & Francis Group, 2015. P. 187–203.

5. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

6. Poroka S. H. Pravove zabezpechennia derzhavnoi polityky u sferi natsionalnoi ta tsyvilnoi bezpeky Ukrainy [Legal Support of State Policy in the Field of National and Civil Security of Ukraine]. Available at: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/16867/1/Poroka.pdf>

7. Stratehiia natsionalnoi bezpeky Ukrainy “Bezpeka liudyny – bezpeka krainy” [National Security Strategy of Ukraine “Human Security – Country Security”]: Decree of the President of Ukraine dated September 14, 2020 No. 392/2020. Ofitsiinyi visnyk Ukrainy. 2020. No. 75. Art. 127. Art. 2377.